

AIZKIBEL EUSKARA BATUAREN AINTZINDARI

1979-II-23

Jose M.ª Satrustegi

Arantzazuko Batzarra, 1968an, euskara batuaren oinarriak finkatzen hasi zen egunetik hona, gauza asko esan eta idatzi da gure artean, bai abiada honen alde nola aurka. Ez noa orain batzuen eta besteen arrazoiak aztertzerara. Nola edo hala, bere hutsune eta merezimenduekin hamar urtez egindako lana hor dago. Historia da, euskara zaharraren historia berriena besterik ez bada ere. Gaur gaurkoa eta bizia.

Arantzazuko bideak, beste alde, aspalditik urratzen hasiak ziren; galtzara ebakia genuela esango nuke nik, euskalzale ospetsuen gogo eta asmoz behintzat. Asko dira gure hizkuntzaren etorkizuna euskara batuaren baitan dagoela ikusi zuten gizonak. Ez zuten beti bide egokiena zein zen sumatuko; baina helburua nun zen bazekiten.

Aintzindari hauen izenak ikasi eta beren burubideak aztertzea, zor zaien esker ona itzultzea da, eta gure hizkuntzaren azken urteetako urratsak hobeki neurtzea.

Aizkibel

Azkoitiko seme argi Jose Franzisko Aizkibel (1798-1865) izan zen euskara batuaren aintzindarietako bat. Meagintza eta landare jakintzan oso ikasia zen eta gai horietaz lortu zuen liburu bilduma, bere garaian, hoberenetakoa bezala jotzen zuten.

Euskal liburuen zaletasuna ere bazuen, beste alde, biblioteka ona izan behar zuen. Euskalzale sutsua izanik, euskaraz idazten baino gehiago saiatu zen euskal gaiak erdaraz

erabiltzen. Hiztegiaren sarreran berak dioenez, erdaráz ikasi aurretik hasi zen latin ikasten. Sortzez euskaldun garbia zen beraz, baina atzerrian bizitu zen ia bere denbora guzian.

Aipatutako euskal hiztegiaren aurrean ortografiaz kezaturik agertzen zaigu gehien bat. Gaztelerari ikusten dion abantail edo alde ona, hain zuzen ere, mintzatzen den era berean idazte hori da. Euskararen ortografia berriz, nahaste borraraste haundian dagoela adierazten du. Hegoaldeko eta Iparraldeko idazkerak hain desberdinak, alde batetik, eta hain alde haundia idazle batzutatik besteetara. Denbora hartako giroa zorrotz salatzen du, eta nolabait idazkera bakarra lortu nahia. Bere burutapenak espantu hutsean gelditu ez ditezen, baturantzeko urrats batzu ematen saiatzen da. Ekin-tza baten lehen oinarriak.

Ez duela buruan ortografia berri baten asmatzale izateko fantesiarik, aitortzen du, "pero quisiera llamar la atención de los que son capaces de examinar con seriedad este punto".

Beste hizkuntza batzutan maisu haundi diren jaunen iritziak jasorik euskararentzat egokiena iduritzen zaion bidea proposatzen du, ortografiaren arloan:

1) Hizkuntza batek ez lukeela, mintzatzean ahozkatzen ez den letrarik ortografian onartu behar.

2) Letra bakoitzak soinu bakarra, eta abots bakoitzarentzat hizki bat, bere bigarren proposamena. Dirudenez arrera ona izan du ehun urteren buruan burubide honek, hitzez eta idazkiz haizatu baitzaigu azken urte hauetan. "Doble sonido que para el vascuence no puedo digerir" zioen berak.

3) Hizki bat bidazkatzea ere ez zitzaion gogoko, nun eta etzen haurñoen joskera adierazteko, "cuando no hacen funciones de diminutivos en que tienen sonido más aññado". *Ttipia, ttottua, asserre*.

4) Ez du ontzat ematen H mutua, baina ez, noski, mututzat daukalako; herri arrotz baten kutsadura dela uste duelako baizik. Iparraldekoei buruz, hau dio: "plagio de la lengua de la nación que domina". Batez ere, konsonante ondoko H guzien aurka agertzen da.

Bere kezka nagusia, beste alde, batasunaren lanbide hau aurrera eramateko on izango den Akademia bat sortu beha-

rra da. Nahiz eta batasunaren behargorria ikusi, dio berak, hitz asko ortografia txarrarekin idatzi behar izan ditut, idazleek erabiltzen dituzten eran aiseago aurkitzeagatik "en tanto no se forme una Academia compuesta de los hombres más ilustrados del país bascongado, tanto franceses como españoles, que es de absoluta necesidad para los adelantos de nuestra lengua y para que con el tiempo, modificando las diferencias de ortografía y pronunciación, y generalizando indistintamente las voces de los diferentes dialectos, en la escritura y literatura, se forme una lengua común, comprensible para todas las provincias".

Axularrek berak GERO-ren hitzaurrean salatu zituela banaketa honen eragozpenak, esaten du gero; eta berrehun urteren buruan ez omen dira traba hauek zuzendu, gizon langile eta trebe batzuen, hala nola Akademia baten hutsunea ginuelako. Bere aldetik zerbait egin nahian, Hiztegirako K ontzat ematen du, q eta c gogorraren ordeztu; G, griegoztik *gama* hizkiak duen doinu leuna adierazteko, eta U baztertuz idazten du hiztegiari.

"Andre Dena Mariaren ilhabethia" (Bayona, 1838) liburuxkan idazkera hori erabiltzen omen du egileak; baina, lehenagotik abiatu omen zegoen Aizkibel ortografia horrekin izkiriaren, 1832an egindako hiztegiaren atala lekuko duela. Horrela dio berak.

Esku izkribua

Orain arte aipatu ditudan berriak ezagunak ziren azkoi-tiarraren idazkietan. Errepikatu ere, behin baino gehiagotan errepikatu dira azken urte hauetan.

Duela zenbait ilabete, Aizkibel-en beste esku iskribu bat agertu da Tolosan, Udaletxeko Artxiiboan. Hamasei orrialde ditu, "Euskera" izenburuarekin. Tolosan, 1856eko maiatzaren 24an izenpeturik dator eta, bertan dioenez heritasun handi baten ondotik, idazlari bati berak esanez eginga izan behar du. Juan Garmendia Larrañaga adiskide zintzoak helduarazi dit.

Lehenbiziko orrialdeetan euskararen zahartasuna aipatzen du. Bere ustez, hizkuntza honen beherapena eta kutsu

zaharreko bereiztasunen galtzea, aspalditik dator. Behar bada erroma eta kartagotarren denborak baino lehenagotik. Horrek badu batasunaren arazoarekin zer ikusia. Hizkuntzen erorpenaren eskutik omen dator euskalkien ugaritzea.

Banaketa horretan, euskalki batzuk oinarrizko erro gehiago gordetzen dute besteek baino. Helendarren hizkuntza eredutzat harturik, dorio eta eoliotarrek omen zuten sustrairik gehiena gorde; jonio eta atikoeak berriz iturritatik bazter-tuenik gelditu zirenak.

Joera hau, euskarari dagokionez aztertzen du gero. Bizkaiera ikusten du berak, antziñako sustraiak hobekienik gorde dituen euskalkia; gipuzkerak eta lapurtarrak baino atxikimendu gehiagorekin. Gaur gure euskalkien artean ikusten duen ezberdintasuna oso larria bezala salatzen du; hebreo eta arabiarren artekoa baino sakonagoa, esate baterako.

Helendarrekin gertatua amets luke berak euskararentzat. Harien hizkuntz banaketa atenastarrek garaitu zuten, beren hizkuntza helendar guziena bilakatuz. Euskaldun guziek ulertu lezakeeten euskara literario edo klasiko bat nahi zuen denontzat.

Hizkuntzaz beste alde, alde politiko garrantzi haundikoa ikusten zion batasunari. Etnografia aldetik Euskal Herri osoa batuko luke hizkuntzak. Mende baten edo bien ondoan beste euskalki guzien gain nagusituko litzateke batua, eta elkar ulertu ezin duten zazpi herrialdeetako jendeak trabarik gabe aditu gintezke. Eta hemen dator orain arrazoi politikoa: bi estadu indartsuen menpean erdibiturik dagoen herri batek lortu ezin duen batasun politikoaren orde, hizkuntz batasuna behintzat izango luke.

Beste mesede asko ikusten dio Aizkibelek euskara batuari. Literatura sorketak bultzada haundia izan lezake, liburu gehiago saltzeko bide izango bait litzateke euskaldun guziek ulertu dezaketan mintzairan idaztea. Gramatika eta hiztegiak izango ginuzke, eta ez saltzeko bildurrez argitaratu gabe dauden esku-izkribu asko zokotatik atera eta argia ikus lezakete.

Eta begiak lehen aipaturiko herrietara itzuliz, lehenago beste hizkuntza zahar hauek gainditutako gora behera eta eragozpenak, zergatik euskaldunok ez ditugun gainditu behar galdetzen du Aizkibelek kinka larrian.

Literatura funtsezkorik ez badugu ere; dio gero, Pirene hego eta ipar aldetik badugu herri bat ohitura zaharrez aberatsa eta oso berezia, lege moldez aparta, zorion eta gobernabidez paregabea eta bere hizkuntza zaharraren aldetik Europa osoan antzekorik ez duena. Horrexegatik bazter guzitako hizkuntzalari ospetsuak zai omen zeuden euskalarien azterketei, Espainia eta Europako hizkuntzarik zaharrenetarako bait zeukaten.

Aizkibelek batasuna, euskararen iturburura joanez egingo lukeela adierazten du esku-izkribu honetan. Erro bakoi-tzak bere adierazpen berezia zueneko egoera garbira, alegia, oraiko euskalkiak kontuan gehiegi hartu gabe. Hasierako egoera hori aztergarri dela zioen, eta ezagutzen ditugun hizkuntza guzietan aberatsenen eta landuenaren pareko dauka. (Puede desafiar a la lengua más rica y más culta de las que se conocen, porque reúne una riqueza inmensa de elementos primordiales a la construcción más sencilla y económica que se pueda inventar.)

Akademia

Batasun honen lortzeko behar beharrezkoa ikusten du Euskararen Akademia bat sortzea. Bakarka egiten diren lanek erretzen dituzten indarrak ditu gogoan. Elizgizonen heziketa lehen mailakotzat jotzen du eta hortarako gramatika oinarritzko on bat egiten ahalegindu beharko omen dugu.

Aita Zabalaren aditz azterketa "Verbo regular vascongado del dialecto vizcaino", ez zaio atsegin. Astarloaren bide okerretik omen doa (siguiendo en parte las erradas huellas del Sr. Astarloa). Euskal Akademiaren eginkizunetako bat hizkuntzalarien iritziak elkartzea izango litzateke. *Quisiéramos que hubiera una Academia donde poder discutir este punto y otros muchos en que no estamos conformes los aficionados a esta lengua.*

Gramatika gaiak ikusten ditu, beraz, Akademiaren lehen egitekoa bezala. "Se necesita trabajar para la unión etnográfica por medio de una gramática general razonada de la Euskera, aprobada y autorizada por una Academia compuesta de hombres competentes en la materia. Si en el día no se pudie-

ran hallar tan inteligentes por falta de estudios preliminares, con este título se formarían dentro de unos años."

Egia esateko neretzat pozgarri gertatu da Aizkibelen idazki hau. Arantzazuko Batzarra baino ehun urte lehenago euskaldun ospetsu batek adierazitako asmoak, ia hitzez hitz aurrera eramaten ari garela ikasteak argibide pozgarria sortu dit.

Denok dakigu, zoritxarrez, euskara batuaren bidea ez dela batere erraza gertatu. Aurka dauden jaunak hizkuntz arrazoiez eraginik ala setakeriaz dabilten, ez dagokigu guri epaitzea. Izan ere, alkian jarria, denborea berean bere buruaren epaile txarra gertatuko litzateke. Eman dezaiogun geroari denbora eta historiak epaituko gaitu.

Euskaltzaindian gaudenok, beste edozeinek bezala, huts egiteko arriskua badugu. Eta geure kezka eta zalantzak izan ditugu. Bainan, euskaltzale ospetsu baten ahoz edo lumaz, Euskal Herri osoaren aspaldiko amets bezala agertzen zaigun ekintza garrantzitsua aurrera daramagula jakiteak pozten gaitu.

- Euskaltzaindiak 60 urte bete ditu.
- Euskara batuak hamar urteko bide latzena burutu du.
- Ortografia eta deklinabidea zehazturik gelditu dira.
- Oinarrizko gramatika baten lehen urratsetan gabiltz, eta Arrasateko Biltzar Nagusian bultzada bat eman nahi zaio.

Hainbeste zirikada, oztopo eta salaketaren oihan beltzean, beste horrenbeste lan kopuru gure hizkuntzaren iraupe-nerako eskaintzea izan behar luke Euskaltzindiaren hutsei erantzun bakarra.